О. Ф. Юрчук, *кандидат філологічних наук, доцент*
(Національна академія внутрішніх справ України, м. Київ)

ЕКСПЕРТНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕЛЕМЕНТ НОРМОТВОРЧО ДІЯЛЬНОСТІ
(на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим)

Сучасний етап розвитку нашої держави характеризується значною активізацією процесів законотворчості. При цьому чимало суперечок виникає у питаннях нормативного регулювання. Насамперед, неоднозначно розцінюється той факт, що тепер за Конституцією України Верховна Рада АРК приймає нормативно-правові акти, а не закони, як це передбачалося Законами України «Про Автономну Республіку Крим» від 17 березня 1995 р., «Про Конституцію Автономної Республіки Крим» від 4 квітня 1996 р., статтями 3, 4 Конституції АРК. Разом з тим, більшість правників сходиться на тому, що «настав час переходу від «латання дірок правового поля» до створення системи законодавства, покликаної забезпечити дієвість і стабільність правових актів, що приймаються» [1, с. 69].

Однак неупереджений погляд на процеси розробки, прийняття нормативних актів дозволяє констатувати парадоксальну ситуацію: повне розуміння необхідності нового законодавства, приведення чинних нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України у багатьох авторів законопроектів поєднується з деяким мовним нігілізмом, нехтуванням того, що «мова є єдиним будівельним матеріалом, з якого створюється правова матерія» [4, с. 37], «без мови немає і не може бути правового регулювання» [5, с. 3].

Теорія держави і права серед способів тлумачення-з'ясування змісту правової норми, окрім систематичного, історичного, цільового, передбачає і філологічний (текстовий, граматичний). Але практика свідчить: якщо цей спосіб і використовується, то лише після того, як закон вже був прийнятий та виникла потреба у його інтерпретації. До того ж самі критерії класифікації за рівнем компетентності, обгрунтованості неофіційного тлумачення правових норм «на *доктринальне* (науково обгрунтоване тлумачення вчених), *професійне* (тлумачення юристів-практиків) та *буденне* (тлумачення неюристів)» [6, с. 639] мимоволі низводять лінгвістичні розвідки до останньої з наведених категорій.

Показовим є також той факт, що на етапі підготовки законопроектів до розгляду у Верховній Раді України, підзаконних актів у Верховній Раді Автономної Республіки Крим нормативні

акти проходять правову експертизу юристів, наприклад, у комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю і корупцією. Функція ж лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів. Як не прикро, на сьогоднішній день у законотворчій, нормотворчій практиці відсутня лінгвістична експертиза законопроектів. До чого це призводить? А до того, що виникають казуси у законотворчій діяльності парламенту, коли розв'язання проблем правильності лінгвістичного вживання термінів, які використовуються у проекті закону, вирішується шляхом голосування. То ж саме сьогодення, перспективи оптимального розвитку суспільства ставлять проблему щодо експертного лінгвістичного аналізу текстів законів.

З урахуванням досліджень в галузі мови права, законодавчої стилістики, можна виділити такі аспекти експертизи:

1. *Логіко-лінгвістичний* – аналіз правничої термінології, застосованої в нормативному акті, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначень. Цей аналіз грунтується на основних засадах юридичної герменевтики, які ще у XVIII ст. започаткував Ш. Монтескьє. Тоді були зроблені перші спроби сформулювати єдині правила граматичного тлумачення законів, дати загальні рекомендації щодо найефективніших засобів мовленнєвого втілення волі законодавця. На сучасному етапі в цьому напрямку пригортають увагу наукові праці російських вчених О. С. Піголкіна [7], В. М. Савицького [2], М. С. Таганцева [3]. На жаль, українська філологічна наука залишила прогалину в цій галузі.

2. *Юридико-технічний* – техніка побудови спеціального тексту. Витоки такого аналізу ідуть ще від Сократа, який розділяв «державне мистецтво» на «мистецтво законодавця» і «мистецтво судді». Подальший розвиток ця теорія знаходить у XIX ст. у працях І. Бентама, який розробляє теорію законодавчого мистецтва – номографію (від *nomos* – закон + *grafo* – пишу). Основним завданням номографії вбачається таке формулювання закону, що найближчими шляхами приводить до конкретної мети.

У сучасному законодавчому масиві України, Автономної Республіки Крим чимало таких нормативних актів, які в американській школі права характеризуються визначенням «мертвий закон». Одна з причин цього, на нашу думку, полягає в тому, що дані нормативно-правові акти не враховують правил юридичної техніки, недосконало формулюють законодавчу думку. Міністерство юстиції України, Центр правової реформи і зако-

нопроектних робіт роблять перші кроки на шляху подолання цих проблем: створені програми курсу школи нормопроектувальників з «Техніки юридичного нормотворення» (укладач – П. М. Рабінович), «Особливостей мови законодавчого підстилю документів» (укладачі – Н. Присяжнюк, А. Максименко). У Національній академії внутрішніх справ України для магістрів права і магістрів управління введений міжкафедральний курс «Юридична техніка відомчої нормотворчості». Але ця робота тільки розпочинається, а правове реформування суспільства потребує її інтенсифікації.

3. *Семіотичний* – текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують: що необхідно робити, що дозволено роботи, що забороняється роботи, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок.

Можлива поглиблена експертиза текстів правових актів, яка за аспектами дослідження, на нашу думку, може бути:

1. *Діахронічна* – вивчення пам'яток права, які мали чинність у попередні часи;

2. *Контрастивна* – порівняльне дослідження текстів нормативних актів. При такому підході ми виділяємо підвиди: а) *синхронно-діахронічне дослідження* – порівняльний аналіз текстів чинних нормативних актів з тими, які діяли в попередні часи; б) *компаративно-внутрішньодержавне дослідження* – порівняльний аналіз текстів законів України із текстами нормативних актів Автономної Республіки Крим, як правило, з метою виявлення розходжень, протиріч. Яскравим прикладом в цьому плані може бути експертне дослідження, проведене перед прийняттям Закону України «Про Конституцію Автономної Республіки Крим» від 4 квітня 1996 р. В результаті були виявлені положення, що виходили за межі повноважень автономії, створювали протиріччя з Конституцією України і деякими законами України. Лінгвістичний аналіз тексту став підставою для подальших правових висновків щодо грунтовного доопрацювання Конституції АРК; в) *компаративно-міждержавне дослідження* – порівняльний аналіз текстів законів України з текстами законів інших країн, наприклад Російської Федерації; г) *контрастивно-авторське дослідження* – порівняльний аналіз декількох текстів одного законопроекту, створених різними авторами чи авторськими колективами (наприклад, в умовах конкуренції при підготовці проектів Кримінального кодексу України); д) *контрастивно-мовне дослідження* – порівняльний аналіз текстів нормативних актів на предмет аутентичності перекладу. Відповідно до ст. 10 Конституції України, положень

Закону «Про мови в Українській РСР» при укладанні законів використовується державна мова, тобто українська. Враховуючи мовну орієнтацію Причорноморського регіону, законодавчі та відомчі нормативні акти України розповсюджуються у двох мовних варіантах: російському та українському. При неповній сталеності української правничої терміносистеми, наявності синонімічних варіантів, неспівпаданні семантичних полей окремих термінів у двох мовах, невдалому чи не зовсім кваліфікованому перекладі з однієї мови на іншу може виникнути проблема аутентичності текстів.

Таким чином, лінгвістична експертиза нормативно-правових актів, що виносяться на розгляд Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим – це не просто зайва технологічна процедура, а перш за все – забезпечення повноцінного життя суспільства, яке неможливе без досконалого законодавства.

Література

1. Бахін В. П. Законодавче забезпечення життєдільності суспільства: Проблеми удосконалення // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 2. – С. 66-70.

2. Савицкий В. М. Язык процессуального закона: Вопросы терминологии. – М., 1987.

3. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: В 2-х т. – М., 1994. – Т.1.

4. Ушаков А. А. Право, язык, кибернетика // Правоведение. – 1991. – № 2.

5. Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. – Екатеринбург, 1993.

6. Юридичний словник-довідник. – К., 1996.

7. Язык закона / Под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1990.